

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 412-427.
|| Geliş Tarihi-Received: 01.12.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 15.12.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1399081

Klasik Türk Şiiri Eleştiri Terimlerine Bir Örnek: "Sûz-Nâk"

An Example of Classical Turkish Poetry Criticism Terms: "Sûz-Nâk"

Zafer TOPAK*

Öz

Klasik Türk şiirinin eleştiri terimlerinin oluşmasına katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada, şair tezkirelerinde ve divanlarda şiirle ilgili yapılan değerlendirmelerde sıklıkla kullanılan "sûz-nâk" teriminin kullanım şekilleri irdelenmiş ve terimin karşıladığı anlam alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Farsça birleşik sıfat olan ve sözlüklerde "yakıcı, yakan, dokunaklı, etkili" karşılıklarıyla yer alan sûz-nâk, şiirin bir sıfatı olduğunda genellikle sözlük anlamlarına uygun olarak kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte tezkire yazarlarının ve şairlerin bazı değerlendirmelerinde bu kavram ile ne anlatmak istedikleri, hangi şiirleri sûz-nâk olarak niteledikleri görülebilmektedir. Bu değerlendirmelerde "Gönüldeki aşkı, aşk ateşini, gönülleri aşkla yanmış âşıkların dertlerini, sıkıntılarını, gönüllerindeki sızıyı anlatan; âşıkane üslupla söylenen; sevgiliyi ve onun ateş gibi yakıcı özellikteki güzellik unsurlarını anlatan; arzuyla söylenen; ayrılık ve hasreti anlatan; manevî bir feyizle söylenen; dinleyen ve okuyanın ciğerlerini ve gönüllerini yakan, onları hâlden hâle sokan" şiirlerin sûz-nâk şiirler olacağı belirtilmiştir. Bu kullanım alanlarına ve değerlendirmelere bakılarak sûz-nâk teriminin sözlüklerdeki anlamlarına "şahsî duyguları içli bir şekilde anlatan; gönle tesir eden; duyguları harekete geçiren; duygusal, içli; içe işleyen, tesir eden, dokunaklı; coşkun, heyecanlı; zevk veren; hüznü; âşıkane" vb. anlamları da eklemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, eleştiri terimleri, sûz-nâk, tezkire, divan,

Abstract

In this study, which was carried out with the aim of contributing to the formation of critical terms of classical Turkish poetry, the usage patterns of the "sûz-nâk" composition, which is frequently used in the evaluations of poetry in poet biographies and divans, were examined and the meaning areas covered by the composition were tried to be determined. Sûz-nâk, which is a compound adjective in Persian and appears in dictionaries as "burning, burning, touching, effective", is generally used in accordance with its dictionary meaning when used as an adjective of poetry. However, in some evaluations of the tezkire writers and poets, it can be seen what they mean with this concept and which poems they describe as sûz-nâk. In these evaluations, "It tells about the love in the heart, the fire of love, the troubles, troubles and ache in the hearts of lovers whose hearts are burned with love; said in a loving style; describing the lover and his elements of beauty that burn like fire; spoken with desire; Describing separation and longing; said with a spiritual inspiration; it is stated that the poems that "burn the lungs and hearts of the listeners and readers and move them from mood to mood" will be sûz-nâk poems. Looking at these areas of use and evaluations, the dictionary meanings of the sûz-nâk composition are defined as "expressing personal feelings in an intimate way; affecting the

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: z.topak@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6356-2762.

heart; arouses emotions; emotional, heartfelt; penetrating, affecting, touching; enthusiastic, excited; pleasurable; sad; in love” etc. It is also possible to add meanings.

Keywords: Classical Turkish Poetry, critical terms, sūz-nâk, tezkire, divan.

Giriş

Her devrin bir edebî eleştirisi olduğu gibi klasik Türk şiirinin de vardır. Bu bağlamda tezkireler, bu dönem şiirinin edebî eleştirisini ihtiva eden en çok dikkat çeken eserlerdir (Tolasa, 2002, s. X). Bilkan, klasik Türk şiirinin eleştirisinin yapıldığı eserleri “1. Tezkire-i Şuaralar, 2. Şairlerin divan ve divançelerinin önsözlerinde belirttikleri sanat ve edebiyat nazariyeleri, 3. *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galip), *Heves-nâme* (Cafer Çelebi), *Hayrî-nâme* (Nâbî)... vb. gibi bazı bölümleri edebî eleştiri özelliği taşıyan eserler, 4. Tarih, edebiyat tarihi ve belâgat kitapları” şeklinde sıralamıştır (1986, s. 11).

Sanatın üzerinde durması gereken hususlardan birinin eleştiri, sanatkârın da aynı zamanda bir eleştirmen gibi tutum sergilemesi düşünüldüğünde klasik Türk şiirinin temsilcisi olan şairlerin insanın ilgi alanına girecek her türlü alanda eleştiri faaliyeti yürütmesi yadsınamaz. Edebî eleştiri konusunda, bu edebiyatın temsilcisi olan şairlerin yazdıkları eserlere de bakmak gerekir. Bu bağlamda edebî eleştiri bakımından divan ve mesnevilerin de ayrı bir öneme sahip olduğu görülür. Şairlerin kendi şiirleri ya da birbirleriyle ilgili yaptıkları edebî eleştirileri bu eserlerde hiç de azımsanmayacak oranda görmek mümkündür (Tökel, 2003, s. 24-25; Coşkun, 2007, s. 11).

Tezkirelerde ve şairlerin kendi yazdıkları eserlerde şiir ve şair eleştirisi yapılırken birçok kelime ve terim kullanılır. Bu ifadelerle bakılarak değerlendirmeyi yapanların şiir eleştirisi ile ilgili yaklaşımlarını, hangi terimlere yer verdiklerini, şiir ve şairde aradıkları asıl hususiyetleri tespit etmeye yönelik zengin bir materyal görmek mümkündür. Ne var ki, özellikle tezkirelerde şiir ve şairin tanıtım, değerlendirme ve eleştirisinde kullanılan ifadelerle ne kastedildiği genellikle net olarak belli değildir. Bu tavsif ve takdir ifadelerinin bir kısmı genel, soyut zevk ve güzelliğe karşılık gelirken bir kısmı da sosyal, kültürel zevk ve ölçüleri ifade eder. Çoğu sıfat özelliği taşıyan bu kelimelerin birer edebiyat terimi olarak kullanılabilmesi için kullanıldıkları anlam alanlarına bakmak ve işaret ettikleri özellikleri tespit etmek gerekir (Tolasa, 1982, s. 31; Açıkgöz, 2000, s. 151; Çetindağ, 2003, s. 86).

Söz gelimi, sözlüklerde “sulu, ıslak; kaliteli su; parlak, latif, taze, güzel, hoş, taravetli, şâdâb, halâvetli, revnaklı, hayat verici öz, yeşil ve bereketli bitki...” gibi sıfatlarla karşılık bulan âb-dâr kelimesi, şiirin bir sıfatı olarak kullanıldığında onun “yeni, taze, parlak, güzel, çarpıcı” özelliklere sahip olduğu belirtilmek istenir ve bu özelliklerle de onun özgünlüğüne vurgu yapılır. Yine sözlüklerde, “renkli, değişik renkli, çarpıcı renkli, parlak renkli, yumuşak, tatlı, hoş, havalı, latif güzel, müzeyyen, musanna (ibare, söz) boyalı” gibi sıfatlarla geçen rengîn ise şiir için kullanıldığında “taze, kıymetli, ince manalı, çok yönlü, çeşitli, etkili, öğüt verici” anlamlarıyla şiirin daha çok anlam yönüne işaret ederek olumlu bir anlamda kullanıldığı görülür (Açıkgöz, 2000, s. 159-160; Türkyılmaz, 2018, s. 1019).

Klasik Türk şiirinin eleştiri terminolojisi içinde yer alan ifadelerden biri de sūz-nâktir. Farsça birleşik sıfat olan sūz-nâk, yakmak, yanmak anlamındaki “sühten” fiilinin muzarî şekli sūz ile, isimlere gelip nispet bildiren, Türkçedeki “-li/-lü” anlamını veren ve sıfat yapan “nâk” edatının birleşmesinden oluşur ve “yakıcı, yakan, dokunaklı, müessir, hüznü, hüznü verici, muharrik” karşılıklarıyla kullanılır. Bu terkibe yakın bir anlamda ve benzer nitelemelerde “pür-sūz” ifadesinin kullanıldığı da görülür. Bu terkip ise yine Farsça birleşik bir sıfat olup “çok yanık, fazla yakıcı” vb. anlamlarda kullanılır (Şükûn,

1984, 1231, 1235; Şu'ûrî Hasan Efendi, 2019, s. 1133, 2311, 2329, 3490; Şemseddin Sâmî, 1998, s. 747; Devellioğlu, 2013, s. 938, 1016, 1017, 1127).

Herat Mektebi tezkirelerinin eleştirisi terimleri açısından Anadolu sahası tezkireleri üzerine tesirinin incelendiği bir araştırmaya göre "sûz-nâk" terkibi, şiirin niteliğini belirtmek üzere ilk olarak *Devletşah Tezkiresi'*nde kullanılmıştır. Bu tezkirede dört yerde geçen sûz-nâk, Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis'*inde yedi kere kullanılmış ve daha sonra Anadolu tezkirelerinde görülmeye başlanmıştır (Çetindağ, 2002, s. 118).

A. Tezkirelerde "Sûz-nâk"ın Kullanımı¹

Tezkire yazarları, ele aldıkları şairlerin şiirleri hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunurken sûz-nâk terkibi yanında, yine bu anlama yakın olacak şekilde "âteş, âteşin, âteş-te'sîr, sûziş, sûzân, sûz u güdâz, sûz u şûr, pür-sûz, dil-efrûz ..." kelime ve terkiplere de yer vermişlerdir. Bu ifadelerin tezkirelerdeki kullanımı diğer eleştirisi terimlerinin kullanımlarıyla benzer olup çoğunlukla diğer terimlerle birlikte sıralanmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sûz-nâk terkininin tezkirelerde kullanılışıyla ilgili birkaç örnek şu şekildedir:

Sehî Beg, *Heşt Bihîşt'*inde Sultan Selîm için "...bu ebyât dahî şûrîdelik sevdâsı ve âşüftelik belâsı ile didükleri eş'âr-ı sûz-nâk ve ebyât-ı derd-nâkdür." (...bu beyitler dahî âşık olma sevdası ve perişanlık belası ile söyledikleri yakıcı şiirler ve dertli beyitlerdendir.) (İpekten ve diğ., 2017, s. 21), Necâtî Bey için "Şi'ri bir mertebede latîf ü pâk ve sözi bir derecede nazîf ü sûz-nâkdür..." (Şiiri bir derece hoş ve saf, sözleri bir derecede temiz ve yakıcıdır...) (2017, s. 96), Şem'î için "Eş'ârı sûz-nâk ü münakkah garrâ..." (Şiirleri yakıcı ve gereksiz sözlerden arındırılmış, parlak...) (2017, s. 141) ifadelerine yer verirken Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ'*sında Bâkî için "... elfâzı selîs, ma'nâsı nefîs, nazmı pâk ve mefhûmı sûz-nâkdür." (...sözleri akıcı, anlamı çok güzel, şiiri saf, çıkarılan anlamı yakıcıdır.) (Kılıç, 2018, s. 175), Hayretî için "Sâde olanları dahî lutf-ı edâdan yâ sûziş ü şûrişden veyâ 'uzlet-i mâsivâdan hâlî degüldür." (Süsten uzak olanları bile üslup güzelliğinden, yanma ve yakılmadan veya Allah'tan gayrısından uzak olmaktan sıyrılmış değildir.) (2018, s. 273) sözleriyle değinir. Kastamonulu Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ'*sında Celilî-i Edirnevî için "... şi'ri hâlet-bahş u pür-sûzdür." (...şiiri insanı hâlden hâle sokan ve yakıcıdır.) (Canım, 2018, s. 176), Sûzî için "nazm-ı âb-dâr u pâk ve şi'r-i âteş-te'sîr-i sûz-nâk ile..." (saf ve taze nazmı, yakıcı, ateş tesirli şiiri ile...) (2018: 280) şeklinde; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ'*sında Celilî için "... şi'ri 'âşıkâne vü pür-sûzdür." (...şiiri âşıkane ve yakıcıdır.) (Sungurhan, 2017, s. 269), İlmî için "Eş'ârının lafz u edâsı pâk, sâde olan kelimâtı dahî 'âşıkâne vü sûz-nâkdür." (Şiirlerinin sözleri ve üslubu temiz, süsten uzak olanları bile âşıkane ve yakıcıdır.) (2017, s. 573) ifadeleriyle; Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ'*sında Bâkî için "... ol bülbül-i gülzâr-ı suhen ve tûtî-i şeker-şikenün eş'âr-ı pür-sûzı ve ebkâr-ı dil-efrûzı meşhûr-ı 'âlem ve manzûr-ı dîde-i benî âdemdür." (... o şiirin gül bahçesinin bülbülü ve şeker çiğneyen papağanın yakıcı ve gönlü aydınlatan, el değmemiş şiirleri âlemde şöhret ve insanoğlunun nazarının odağı olmuştur.) (Solmaz, 2018, s. 79) sözleriyle; Riyazî, *Riyâzü's-Şu'arâ'*sında Sûzî için "Hakkâ ki, şi'r-i pür-sûzı germ-kün-i hengâme-i belâgatdür." (Doğrusu şu ki yakıcı şiirleri belagat savaşının hararetini yansıtır.) (Açıkgöz, 2017, s. 187) ifadeleriyle; Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi'*nde Şeyhülislam Yahya için "Eş'âr-ı dil-pezirleri şûh u selîs ü sûz-nâk..."

¹ Bu çalışmada, ele alınan konu kapsamında, 16-19. yüzyıllar arasında yazılmış 10 tezkire (Sehî Bey-*Heşt Bihîşt*, Kastamonulu Latîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ'*, Âşık Çelebi-*Meşâ'irü's-Şu'arâ'*, Hasan Çelebi-*Tezkiretü's-Şu'arâ'*, Bağdatlı Ahdî-*Gülşen-i Şu'arâ'*, Riyâzî-*Riyâzü's-Şu'arâ'*, Rızâ-*Tezkire-i Şu'arâ'*, Sâlim-*Tezkire-i Şu'arâ'*, Esrar Dede-*Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, Fatin Dâvud-*Hâtîmetü'l-Eş'âr*) incelenmiştir. Tezkirecilerin eserlerine aldıkları örnek dizelerden alıntı yapıldığında bu dizelerin geçtiği eser kaynak olarak gösterilmeyip sadece ilgili tezkire kaynak gösterilmiştir.

(Gönlün kabul ettiği şiirleri neşeli, akıcı ve yakıcıdır.) (Zavotçu, 2017, s. 230), Hâletî için "...kasâ'id ü gazeliyyât ve mukatta'ât u rubâ'îyyâtı sûz-nâk..." (... kasideleri, gazelleri, kıtaları ve rubailerî yakıcı...) (2017: 87) cümleleriyle; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'*inde Derviş Hulûs için "... ekser güftârî derd-nâk ve aaleb-i âsârî sûz-nâk." (... sözlerinin çoğu dertli, eserlerinin pek çoğu yakıcı.) (Genç, 2018, s. 104) kelimeleriyle, Fatîn Davud da *Hâtîmetü'l-Eş'âr'*ında Esrar Dede için "... eş'ârî sûz-nâk ve güftârî pâk-ender-pâk..." (...şiirleri yakıcı, sözleri tertemiz...) (Çiftçi, 2017, s. 25) ifadeleriyle sûz-nâk vasfına yer verir. Bu ve benzeri eleştiri cümlelerinde şiirin sadece sûz-nâk bir vasıf taşıdığı belirtilirken vasfı başka yönlerine temas edilmemiştir.

Tezkire yazarlarının bazı değerlendirmelerinde "sûz-nâk" vasfına dair farklı açıklamalarda buldukları da dikkat çekmektedir. Örneğin Latîfî, Şem'î için "... âteşin ebyâtı çokdur. Egerçi nazm-ı âb-dâr-ı revân-bahşî selâset-i elfâzda âb-ı revân gibi akar ammâ eş'âr-ı âteşini cihet-i sûz u güdâzda okuyanların zebânın fitile-i şem' gibi yakar." (Gerçi hayat veren, taze, yeni şiirleri sözlerindeki akıcılıkla bir akarsu gibi akar ama ateş gibi yakıcı şiirleri yanma ve yakılma hususunda okuyucuların dilini mumun fitili gibi yakar.) (Canım, 2018, s. 304) sözleriyle sûz-nâk şiirin okuyucu üzerinde dokunaklı bir etki bırakan şiir olduğunu vurgular. Hasan Çelebi, Hâverî için "Âftâb-ı eş'ârî kalb-i âşık-ı sâdık gibi sûz-nâk ve edâsı dahî misâl-i cûybâr gâyetde latîf ü pâkdur." (Şiir güneşi sadık bir âşığın kalbi gibi yakıcı ve üslubu, tarzı da akarsu misali gayet saf ve güzeldir.) (Sungurhan, 2017, s. 325) ifadeleriyle sûz-nâk şiiri gerçek bir âşığın kalbine benzetmek suretiyle tanımlamaya çalışır. Gerçek bir âşığın kalbi sevgilinin aşkıyla dopdolu ve yanıp yakılmakta olduğu gibi sûz-nâk şiir de âştan, sevgiliden, sevgili uğrunda çekilen acı ve ıstıraptan söz etmelidir. Yine Hasan Çelebi, Şem'î için "Eş'âr-ı sûz-nâkî 'âşıkâne her beyti gûyâ âteş-i 'ışkdan bir zebânedür." (Yakıcı şiirleri âşıkane, her beyti sanki aşk ateşinden bir alevdir.) (2017, s. 478), Ubeydî için de "Ekser-i eş'ârî âh-ı 'âşık-ı derd-nâk gibi sûz-nâk ..." (Şiirlerinin çoğu dertli âşığın feryadı gibi yakıcı ...) (2017, s. 545) ifadeleriyle de bu tarz şiirlerin aşkı anlatması, dertli âşığın feryadını yansıtması gerektiğine işaret eder. Riyâzî, Hâverî için "Eş'ârınun edâsı selîs ü pâk, ma'nâsı pür-hâlet ü sûz-nâkdür." (Şiirlerinin üslubu akıcı ve temiz, manası yakıcı ve insanı hâlden hâle sokan özelliktedir.) (Açıkgöz, 2017, s. 133) sözleriyle sûz-nâk şiirin anlam bakımından yakıcı olması gerektiğine vurgu yapar. Ahdî'nin, Selîkî için söylediği "... selîka-i şî'ri pâk ve sözleri sûz-nâk..., ... bir nice beyt-i pür-sûz çün mihr-i dil-efrûz didâr gösterüp zuhûra geldi." (...şiirlerinin üslubu saf ve sözleri yakıcı..., ...nice beyitleri yakıcıdır çünkü gönlü aydınlatan güneşin, yüzünü göstermesiyle oluştu.) (Solmaz, 2018, s. 177) cümlelere bakıldığında sûz-nâk şiirin sevgilinin güneş gibi yakıcı özelliklerini ve âşığın hâllerini anlatan şiirler olduğu anlaşılmaktadır. Ahdî, bu düşüncesini örneklendirmek için aşağıdaki beyti örnek olarak verir:

'Arz-ı hâl itmege ey şeh nice açam dehenüm
'Âleme od bırağur sûz-ı dilümnden suhenüm

(*Ey şâh, hâlimi arz etmek için ağzımı nasıl açayım? Şiirim, gönlümdeki yangından âleme ateş salar.*)

Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim ise *Tezkiretü'ş-Şu'arâ'*sında Fethî için "Bu beyt-i sûz-nâk ol şem'-i şebistân-ı bezm-i 'irfânın lem'a-i feyzinden pertev-endâz olan mazmûn-ı dil-sitânındandır." (Bu yakıcı beyit, o irfan meclisinin mumunun feyiz parıltılarından ışıklar saçan gönül alıcı manalardır.) (İnce, 2018, s. 349) söylediği bu sözlerle bu vasıfta şiirler yazan şairin özelliklerine değinir ve onun irfan meclisinin mumu gibi kendi yansa bile etrafına parıltılar saçmasını bekler. Doğal olarak bu şekilde söylenen şiirler de sûz-nâk olacaktır. Sâlim, Fethî'nin aşağıdaki dizelerini bu ifadelerine örnek olarak almıştır:

Fetîl-i şem'-i bahtım gerçi sultânım uyandırdı

Çerâğ etdi beni ammâ ve lâkin yakdı yandırdı

(Bahtımın mumunun fitili gerçi sultanımı uyandırdı ama beni de yakdı, yandırdı, kandili döndürdü.)

Âşık Çelebi ise Cevrî için "Şi'ri dahı sûz u şûr ile sâ'ir eş'âr içinde bir hâldür." (Şiiri dahi yanma ve yakılma ile diğer şiirler içinde ayrı bir hâldedir.) diyerek onun şiirlerinin sûz-nâk olduğunu belirttikten sonra "Bu murabba'ı fakîre hayli hâlet-bahş u sûz-nâk gelür." (Bu murabba'i bana hayli yakıcı ve hâlden hâle geçirici gelir.) (Kılıç, 2018, s. 217) diyerek Cevrî'nin murabbaından bir dörtlük aktarır. Bu dizelere içerik olarak bakıldığında âşığın sevgiliye kavuşma konusundaki ümitsizliği, sabrının kalmayıışı, ondan uzak kalmaya da güç yetiremeyiışı ve bu hâlet-i ruhiye içerisinde çare arayışı anlatıldığı görülecektir. Dolayısıyla Âşık Çelebi'ye göre sûz-nâk şiir bu ve benzeri konuları ele alan şiirler olacaktır.

Gelmek çü müyesser degül ol serv kenâre
Sendeyse tahammül göremem sabr u karâre
Kâdir de degülsin bilürem terk-i diyâre
Âvâre gönül n'eyleyeyin sana ne çâre

(O servinin kenara gelmesi nasip değildir, sende ise sabır ve kararlılık konusunda tahammül göremem, yaşadığın toprakları da terke etmeye güç yetiremezsin, ey avare gönül ne yapayım, sana ne çaredir?)

B. Divanlarda "Sûz-nâk"ın Kullanımı²

Klasik şairler, şiirlerini sûz-nâk olarak nitelerken yakma eyleminin özelliğinden hareketle hem içinde buldukları duygusal durumu hem de onların okuyucu üzerindeki tesirini anlatırlar. Onlar, bu yakıcılığın sebebi olarak farklı durumları öne sürerler. Kimi zaman güneş yüzlü sevgilinin aşkı, kimi zaman da sevgilinin dikkatini çekebilmek için gönülde yanan aşk ateşi bu yakıcılığın sebebidir. Sevgisine karşılık bulamayan âşığın, yanıp yakılma sonucu söylediği şiirleri doğal olarak yakıcı olacaktır. Şairler, yakıcı kelimesiyle etkileyici, duygulandırıcı ve çekilen acıyı hissettirici vb. özellikleri de belirtmek isterler (Bayram, 2004, s. 47, 48; Erkal, 2009, s. 295; Kaya, 2012, s. 189).

Şairlerin şiirin/sözün etkisi için yakmak eylemini kullanmasının bir başka nedeni onun çevreye büyük zarar veren, izleri asla yok olmayan, yanan şeyi de mahveden bir durum olmasıdır. Böylelikle şiirin yakıcılığı bu eylemden hareketle okuyucu üzerinde bıraktığı estetik zevk izinin büyüklüğünü ve kalıcılığını gösterecektir. İdeal şiirdeki bu yakıcı olma vasfı, ayrıca hem onun etkisinin gücüne hem de ne kadar içten söylendiğinin işaretidir; çünkü bu şiirler, okuyucunun gönlünde bir ateş oluşturacak, onların ruhuna dokunacak ve onları ısıtıp heyecanlandıracaktır (Erkal, 2009, s. 295; Çavuş, 2018, s. 294).

15. yüzyıl şairlerinden Ahmet Paşa, şiirlerindeki yakıcı özelliği ateş benzetmesiyle dile getirir. Şair, sevgilinin darmadağın saçlarından söz eden şiir yazmaya başladığında sözleri âdeta hâlis amber kokusu üzerindeki ateşe dönüşür. O, bu ifadeleriyle şiirlerindeki sûz-nâk kavramının kullanımına sevgilinin güzellik unsurlarının vesile olduğunu söyler:

Der gören eş'ârımı ol zülf-i pür-tâb üstüne

² Bu çalışmada ele alınan konu kapsamında, 15-19. yüzyıllar arasında yaşamış 25 şairin Türkçe Divan'ları ve bir şairin aynı zamanda mesnevisi incelenmiştir. Şairler ve ilgili manzumeleri sıralanırken ise 15. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru bir sıra takip edilmiştir. Çalışmada geçen kısaltmalardan, "K" kasideyi, "G" gazeli, "TB" terki-bendi, "HA" Hüsn ü Aşk mesnevisini karşılamaktadır. Konu ile ilgili seçilen örnek beyitlerin yanında yay ayrıç içerisinde önce şairin adı/mahlası, sonra manzumenin ve beytin numarası yer almaktadır. Ele alınan konu kapsamında beyitler ilgili paragraflarda anlamca açıklandığından ayrıca metin içi çevirileri verilmemiştir.

Bu ne âteşdür ki düşdi 'anber-i nâb üstüne (Ahmet Paşa, K.16/8)³

Paşa, şiirlerinde sevgiliyi anlatmaya başladığında kendisinde ve şiirlerinde nasıl bir değişim olduğunu “Ey sevgili, ne zaman seni anlatacak olsam içim yanar, şiir yazdığım kalemim ateşler içinde yanmaya başlar ve kâğıdı tutuşturur.” sözleriyle dile getirir ve şiirlerindeki yakıcılığa yine sevgiliyi anlatmanın sebep olduğuna işaret eder:

Ahmed sözünü yazıcak özüm köyünür kim
Kâğıt tutuşup odlara yanar kalem ey dost (Ahmet Paşa, G.16/5)

Adlî mahlasıyla şiirler yazan II. Bayezid'e göre şiirlerindeki yakıcılığın ve bedenindeki yanıp yakılmanın sebebi gönlündeki aşk ateşini açığa çıkarmasıdır. Şair, gönlündeki aşk ateşi şiirleri vasıtasıyla şerh etmeye başladığında hem bedeni hem de şiirleri hararetle bir hâl almaktadır:

Sûz-ı dil şerhi durur câna harâret viren
'Adliyâ odlara yansam n'ola eş'ârumdan (Adlî, G.112/5)⁴

Cem Sultan, kendini ateşler içinde yanmaya sebep olanın aşk ateşi olduğunu belirttiği aşağıdaki beytinde bu ateşin, şiirlerini yakıcı hâle getirdiğini ve onu dinleyenlerin de bu yakıcılıktan etkilendiğini vurgular:

Sûziş-i 'ışk beni şöyle yakupdur oda kim
Sözümü her kim işidürse hemân oda yanar (Cem Sultan, G.77/2)⁵

Bu aşk ateşi şairi öylesine yakmaktadır ki sevgiliye âdeta yalvararak kendinin yanmaktan kül olduğunu ve şiirlerinin de ateşe dönüştüğü söyler ve artık kendisini kendini söyletmemesini rica eder:

Kül oldum ben sözüm od oldı iy dost
Kerem kıl gel beni söyletme epsem (Cem Sultan, G.216/2)

Necâtî Bey, bir beytinde “Ey Necâtî, şiirlerindeki yakıcı özellik ile gönül ve can yandı, tutuştu; senin de şiirlerinle ateşlerde yandığını göreyim.” sözleriyle şiirlerindeki sûz-nâk vasfın varlığını tecrit sanatıyla dile getirir. Şair, bu dizelerde yakıcılığın okuyucu üzerindeki tesirine de değinir. Buradaki yakıcılık, etkileyici, duygulandırıcı, çekilen acıyı yakından hissettirici anlamlarında da kullanılmıştır (Kaya, 2019, s. 66):

Sözünün sûzu ile yandı Necâtî dil ü cân
Göreyim odlara yan sen dahi eş'ârın ile (Necâtî Bey, G.552/8)⁶

Şiirlerinin yakıcı olduğunu belirten şairler, bu yakıcılığın nedenlerini açıklarken neden yakıcı olduğu, yakıcılığın boyutu ve okuyucunun üzerinde ne şekilde etkili olduğu gibi farklı yönlerle ilgili değerlendirmelerde de bulunurlar (Topak, 2020, s. 334).

16. yüzyıl klasik şiirin usta şairlerinden Hayâlî, kendini muhabbet ateşinin ocağı olarak tanıtırken ocak sözü ile hem ateş yakılan yeri hem de aşkın membanı kasteder ve Hüsrev Dihlevî'nin tarzında yazdığına göre şiirlerinin sûz-nâk olması gerektiğini düşünür:

Ey Hayâlî çün ocağısın mahabbet nârının
Tarz-ı Husrevden kelâmın suzinâk olmak gerek (Hayâlî Bey, G.301/5)⁷

³ Bkz. Tarlan, A. T. (1992). Ahmet Paşa Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.

⁴ Bkz. Bayram, Y. (2018). Adlî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.10.2023].

⁵ Bkz. Ersoylu, İ. H. (2013). Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁶ Bkz. Tarlan, A. N. (1992). Necati Bey Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.

⁷ Bkz. Tarlan, A. N. (1992). Hayâlî Bey Dîvânı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaynakların bildirdiğine göre Emir Hüsrev, beş divan tertip etmiş, özellikle Bakıyye-i Nakıyye adını verdiği dördüncü divanını "gönülleri ateş gibi yakıcı" olarak nitelemiştir (Kurtuluş, 1995, s. 136). Hayâlî, aşağıdaki beytinde "Tatlı sözlü Hüsrev senin yakıcılık vasfıyla dopdolu olan şiirlerini eğer görseydi 'Mânâ ülkesinin padişahı Hayâlî'dir.' derdi." ifadeleriyle Hüsrev'i konuşturmak suretiyle bir yandan şiirlerindeki sûz-nâk özelliğe dikkat çekerken öte yandan bu özelliğin şiirin anlam hususiyetleriyle ilgili olduğuna işaret eder:

Pâdişâh-ı mülk-i ma'nîdür Hayâlî derdi ger
Şî'r-i pür-sûzum göreydi Husrev-i şîrîn suhan (Hayâlî Bey, G.425/5)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, gazelin yakıcı ve halleşme özelliklerini taşıması durumunda okuyucuya tesir edeceğini ve onu hâlden hâle sokacağını düşünür:

Bu şî'r-i hâlet-engîzün bize kâr itdi ey Yahyâ
Gazel olunca böyle sûz-nâk u hasb-i hâl olsa (Taşlıcalı Yahyâ, G.383/7)⁸

Yahyâ, gazelin kıymetini artıracak olanın yakıcılık vasfını taşıması olduğuna inanır. Ona göre yakıcı olmadıktan sonra ne kadar da muamma söylene bir kıymeti yoktur. Yahyâ için akıl ve zekânın sergilendiği muamma, âşıkane duyguların önde olduğu yakıcı bir gazelden daha üstün değildir. İfadelerinden de anlaşıldığı üzere şair için aşk duygusu, akıl ve zekâdan daha önce gelmektedir (Özder, 2020, s. 247):

Sûzdur her gazelün yüzi suyu ey Yahyâ
Neye yarar tutalum niçe mu'ammâ diyesin (Taşlıcalı Yahyâ, G.324/5)

Şiir için yakıcılığın önemini bu şekilde anlatan Yahyâ, aşağıdaki dizelerinde bu vasfı nasıl kazandırdığına değinir. Ona göre şiirde güneş gibi parlak ve yakıcı güzelleri vasfetmek şiire bir yakıcı özellik kazandıracak ve bu hâl onu okuyanlara da tesir edecektir:

Bu güneş yüzlülerün vasfı ile ey Yahyâ
Odlara yakdı bizi sûzun ile eş'ârun (Taşlıcalı Yahyâ, G.216/5)

Güneş yüzlü sevgililer, şairin yanıp yakılmasına, çeşitli hâlleri yaşamasına vesile olacağı gibi içinde bulunduğu coşku ateşi, onun şiirlerinin de yakıcı olmasına vesile olacaktır:

Hâleti var sûzı var eş'ârumun Yahyâ gibi
Âteş-i şevkümle zîrâ sözümi kâl eyledüm (Taşlıcalı Yahyâ, G.276/7)

Bâkî ise bir beytinde şiirlerinin okuyucular üzerindeki tesirini anlatmak için şiirlerinin "ciğer yakan" özelliğine dikkat çeker. Onun yakıcı şiirleri âdeta bütün dünyayı kaplamıştır, bu sebeple diğer şairlere de uyanık olmak düşer, zira bu şiirlerin ateşi onları da yakabilir:

Senün nazm-ı ciger-sûzun tutupdur dehri ey Bâkî
Gözin açsun kamu şâ'ir uyanıklık zamânıdır (Bâkî, G.181/5)⁹

Nev'î, bir beytinde "Sümbül, bu gazeli bağda dinlese sözlerimdeki yakıcılık sebebiyle lale gibi kendini dağlar." diyerek şiirlerindeki yakıcı özelliğin varlığına ve bunların dinleyici üzerindeki tesirine dikkat çeker:

Lâle-veş dâğ urna sûziş-i güftârumdan
Bâğda bu gazeli eylese ışğa sünbül (Nev'î, K.30/19)¹⁰

⁸ Bkz. Çavuşoğlu, M. (2023). *Taşlıcalı Yahyâ Bey, Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118586,taslicali-yahya-bey-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.11.2023].

⁹ Bkz. Küçük, S. (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zâtî, aşağıdaki beytinde zengin bir muhayyileyle şiirlerindeki yakıcılığı ateşe, bu şiirlerindeki harflerin noktalarını ise ateş üzerinde etrafa yayılan kıvılcımlara teşbih ederek anlatır:

Bu şi'r-i sûz-nâkümün üstinde noktalar
Gûyâ ki âteş üstüne itdi şerâr nakş (Zâtî, K.49/21)¹¹

Hayretî de şiirlerinin yakıcılığını belirtir ve bununla iftihar eder. O, bu şiirleri sayesinde Anadolu coğrafyasında Hüsrev-i Dihlevî'nin şiir mumunu kendisinin yakacağını, bir başka ifadeyle bu tarzın temsilcisinin kendisi olacağına inandığını vurgular:

Sözlerimde Hayretî bir sûz var kim umaram
Gün gibi bu Rûmda Husrev çerâğın ben yakam (Hayretî, G.275/5)¹²

Yangın denilen olayın çevreye büyük zarar vermesi, izlerinin uzun süre geçmemesi, yanan şeyi de mahvetmesi sebepleriyle şairler, şiirlerinin tesirini yakma eylemi üzerinden anlatmak istemişlerdir. Şiirlerini yazarken gönül ve yakma eylemi arasında bağ kurmaya çalışan şairler, gönüldeki aşk ateşini yansıttıkları şiirin tesirli olacağına inanmışlardır. 17. yüzyıl klasik şiirin dertli şairlerinden Nâ'îlî, yakıcı bir vasıf taşıyan şiirini içindeki ateşi hisseden insanlara ithaf eder ve gönüldeki ateşten habersiz ve duygusuz şair ve insanların şiirini okumamalarını ister (Erkal, 2009, s. 188, 295):

Nazm-ı pâkin Nâ'îlî germ-âşinâ-yı ehldir
Sûz-ı dilden bî-haber efsürde tab'ân görmesin (Nâ'îlî, G.252/5)¹³

Neşâtî, şiirlerindeki yakıcılığı dile getirmekle birlikte ona neyin sebep olduğunu da belirtir. Gönüldeki aşk, hasret, ayrılık vb. ateş etkisi yapan duygular ister istemez şairi dertli kılacağı gibi şiirini de yakıcı hâle getirecektir:

Gönül pür-tâb-ı hasret aşk ile ber âteşem âteş
Mezâyâ-yı kalemüm ser-be-ser sûz-âşinâdur hep (Neşâtî, G.8/4)¹⁴

Aceb mi şi'r-i Neşâtî olursa pür-sûz
Semûm-ı firkât ile tâb-nâk-ı hasretdür (Neşâtî, G.44/5)

Şair, bir başka beytinde "Yakıcı şiirlerindeki bu ateş parçası gibi mazmunlar da neyin nesidir? Felekte ikamet edenlerin hepsinin gönüllerini tamamen yanık ve hararetle bir hâle getirdin." sözleriyle şiirlerindeki sûz-nâk özelliğe ve bu şiirlerinin çevre üzerinde çok tesirli olduğuna dikkat çeker:

Nedür bu nazm-ı pür-sûzunda âteş-pâre mazmûnlar
Dil-i sükkân-ı çarhı cümle hep pür-sûz u tâb itdün (Neşâtî, TB.5/V/5)

Nâbî'ye göre şiir söylenecekse ateş parçası gibi yakıcı bir etkiyle söylenmelidir. Böyle şiirleri dinleyen âşıkların gönüllerine kulak yolları vasıtasıyla âdeta ateş akacaktır. Şair, bir başka ifadeyle yakıcı şiirlerin, gönlünde aşkı olanlara dokunacağını ifade eder:

¹⁰ Bkz. Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

¹¹ Bkz. Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî, Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 2.11.2023].

¹² Bkz. Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (2023). *Hayretî (Mehmed Şâh), Dîvân*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.10.2023].

¹³ Bkz. İpekten, H. (2019). *Nâ'îlî-i Kadîm Dîvân*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].

¹⁴ Bkz. Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,nesati-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 12.10.2023].

Râh-ı gûşından salar sûziş derûn-ı âşika
Şî'ri Nâbî böyle âteş-pâre söyler söylese (Nâbî, G.682/5)¹⁵

O, bir başka beytinde "Ey Nâbî, doğrusu yakıcı şiirlerinle daima dert ehlinin sıcaklığını artırırısın." demek suretiyle sûz-nâk şiirlerin dertlilerin/âşıkların dert ve aşklarını artıracak nitelikte olması gerektiğini belirtir:

Nâbîyâ bu şî'r-i pür-sûzunla şimdi hak bu kim
Arturursun dâ'imâ derd ehlinün germiyetin (Nâbî, G.632/6)

Şeyhülislam Yahyâ, aşağıdaki dizelerinde hangi şiirlerin sûz-nâk olacağını tarif eder. Ona göre şiir ateşli bir gönülden koparak yazılıyorsa mutlaka yakıcı olacaktır. Yahyâ kendi şiirlerinin bu şekilde yazıldığını söyler ve şiirlerini ateş parçasına benzetir:

Suhan kim âteş-i dilden kopa lâ-büd olur pür-sûz
Anunçün her sözi Yahyâ'nun âteş-pâredür gûyâ
(Şeyhülislam Yahyâ, G.5/5)¹⁶

Şair, bir başka beytinde gönlünde ayrılık ateşinin açtığı yaraların olması hasebiyle şiirlerinde bu derece yakıcı özelliğin olduğunu söyleyerek sûz-nâk şiirlerin ancak yanık gönülden çıkabileceğini vurgular:

Sözleri Yahyâ'nun olmazdı bu resme sûz-nâk
Nâr-ı hicrân ile yanmış dilde dâğlı olmasa (Şeyhülislam Yahyâ, G.320/5)

Nev'i-zâde Atâyî'ye göre şiirin yakıcı olmasında şairin gönlünün aşk ateşiyle yanıyorsa olması gerekir:

Tâbiş-i 'aşk ile seyr eyle Atâyî gazelin
Böyle olsa kişünün sözleri pür-sûz olıcak (Nev'i-zâde Atâyî, G.121/5)¹⁷

Atâyî, bir başka beytinde şiirinin anlam özellikleri arasında yakıcılık ve zarafeti, lafız özellikleri arasında ise rengîn ve muhayyel olma özelliklerini sayar ve bu dört vasfın kendi şiirinin dört duvarını oluşturduğunu belirtir:

Sözüm pür-sûz u nâzûk lafzı rengîn ü muhayyeldür
Olupdur beytümün bu çâr-san'at çâr-dîvârı (Nev'i-zâde Atâyî, K.8/45)

Azmi-zâde Hâletî, şiirlerinin sûz-nâk özellikte olduğuna dikkat çekerken konu ile ilgili bazı poetik hususlara da değinir. Onun şiirlerindeki yakıcı özellik şairin göğsündeki/gönlündeki aşk ateşinden kaynaklanmaktadır:

Sînende nâr-ı 'aşkun mı var yohsa Hâletî
Nazmun neden ki çak bu kadar sûz-nâk olur (Azmi-zâde Hâletî, G.276/5)¹⁸

Şaire göre âşıkane üslupta yazılan şiirlerde sûz-nâk vasfı görmek mümkündür. Kendisi ise bu konuda oldukça maharetli ve şanslıdır. Öyle ki şiir meclisinde âşıkane gazel taksim edilse sûz-nâk beyti yazmak onun bahtına düşecektir:

Düşerdi tâlî'üme beyt-i sûz-nâk benim

¹⁵ Bkz. Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

¹⁶ Bkz. Kavruk, H. (ty). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. [Erişim Tarihi: 23.10.2023].
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>

¹⁷ Bkz. Karaköse, S. (2017). *Nev'i-zâde Atâyî, Nev'i-zâde Atâyî Dîvânı*. [Erişim Tarihi: 13.10.2023].
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>

¹⁸ Bkz. Kaya, B. A. (2017). *Azmi-zâde Hâletî, Azmi-zâde Hâletî Dîvânı*. [Erişim Tarihi: 22.10.2013].
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>

Olunsa bezimde taksîm ‘âşikâna gazel (Azmizâde Hâletî G. 478/2)

Bir başka beytinde “Ey Hâletî, ateşli şairlik kabiliyetini iyice parlatıp/alevlendirip yazacağın yakıcı şiirlerinle haset edenlerini bağrını yak.” diyen şair, harareti şairlik kabiliyeti ile yakıcı şiirler yazmayı doğru orantılı görür ve bu tarz şiirlerle rakiplerini susturacağını düşünür:

Tab’-ı vekkâdun fûrûzân eyleyüp ey Hâletî
Sûz-nâk eş’âr ile hâsidlerün bagrını yak (Azmizâde Hâletî, G.381/6)

18. yüzyıl klasik şiirde mahallî üslubun en tanınmış şairi Nedîm, şiirlerindeki sûz-nâk vasfın varlığını “âteş lehçe” ifadesiyle dile getirir. O, bu tamlama ile şiirin ateş gibi yakıcı bir dil ve söyleyiş ile, bir başka ifadeyle dokunaklı bir şekilde yazılması gerektiği anlatmak ister. Şair, dokunaklı ve içten bir şekilde yazılmış şiirlerdeki bu hâletin, onların bestelerine de geçeceğine işaret eder. Böylece dokunaklı bir güfte, dokunaklı bir bestenin doğuşuna zemin hazırlayacaktır:

Böyle âteş lehçe lâzımdır sühan tâ kim Nedîm
Germ-sâz-ı nağme-i tahsîn ola hânendeye (Nedîm, G.125/5)¹⁹

Nedim bir başka beytinde “Ey Nedim, şiirlerimi düzenleyip bir divan oluşturmak isterdim ama onlardaki sûz-nâk vasfın oluşturacağım divanın yapraklarını yakmasından endişe ediyorum.” sözleriyle şiirlerindeki yakıcılığın varlığını şairane bir mübalağa ile vurgular:

Nedîmâ şî’rimi tertîb ederdim korkarım ammâ
Yaka nazmumdaki sûz u güdâz evrâk-ı dîvânım (Nedîm, G.85/5)

Vahîd Mahtûmî, aşağıdaki beyitte şiirlerinin ateşli, yakıcı bir dille söylenmiş olmasına şaşılmasına gerektiğini hatırlatır; zira kendisi gam bahçesinin bülbülüdür ve onun ağlayıp inlemesi ateşten farksız olacaktır. Şair, bu ifadeleriyle şiirlerinin yakıcı olduğunu belirtmekle birlikte, aynı zamanda çektiği acı ve ıstıraplara da işaret etmektedir. Kaynakların bildirdiğine göre Vahîd, kendisinin bile bilmediği bir nedenle sürgün hayatı yaşamak zorunda kalır ve on yıldan fazla memleket hasreti çeker. Onun hüznü bir dille söylediği şiirlerindeki acı, bu sebeptendir (Erdem, 1994, s. 268):

‘Aceb mi nazm-ı Vahîd olsa âteşîn-lehce
Hezâr-ı bâg-ı gamun âh u zârî âteşdür (Vahîd Mahtumî, G.45/7)²⁰

Vahîd, bir başka beytinde “Gerçi Bâkî ve Nef’î değilim fakat şiirim yakıcılığı, Selmân’ın ruhuna daima kıskançlık damgası vurur.” diyerek Bâkî ve Nef’î gibi şiirleri tesirli bir şair olmamasına rağmen meşhur şair Selman’ın ruhunda kıskanma yaraları oluşturduğunu söyler ve bu tarz şiirleriyle geldiği seviyeyi göstermek ister:

Ne Nef’îyem ne Bâkî gerçi lâkin sûz-ı eş’ârım
Urur dâg-ı hased ma’nîde dâ’im rûh-ı Selmâna (Vahîd Mahtumî, K. 8/39)

Arpaemîni-zâde Sâmî, bir beytinde “Bu ateş gibi yakıcı şiirleri kalemim bana yüz parçaya bölünmüş gönlümden seçti.” sözleriyle şiirlerindeki sûz-nâk özelliğın varlığına dikkat çekerken hem de bu şiirlerinin kaynağını belirtir. Ona göre şiirlerin yakıcı, dokunaklı bir hâlete sahip olması için paramparça olmuş bir gönülden kaleme dökülmesi gerekir:

Bu nazm-i âteşîni kalem itdi intihâb

¹⁹ Bkz. Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

²⁰ Bkz. Kahraman, B. (1995). *Vahîd Mahtumî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*. Doktora Tezi. C. 1-2. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Sâmî cerîde-i dil-i sad-pâreden bana (Arpaemîni-zâde Sâmî, G.5/5)²¹

Bir başka beytinde şiiirlerinin yakıcı olduğu kadar aynı zamanda parlak ve taze olduğunu söyleyen Sâmî, şiiire güzellik ve tazelik verme hususunda kendisiyle kimsenin yarışamayacağı düşüncesindedir:

Sâmî bu âb-dâr ü bu hem sûz-nâkdür
Eş'âra kimse virmedi bu resme âb ü tâb (Arpaemînzâde Sâmî, G.14/7)

Şair, beyitte âb-dâr terkiibiyle şiiirinin şekil, sûz-nâk ifadesiyle de anlam özelliklerine açıklık getirir. O, bu terkiiplerin "sulu ve yakıcı" sözlük anlamlarına çağrışım yaptırmak suretiyle ateşle suyun bir arada olamayacağı, kendisinin ise böylesine güç bir işi başarabildiğini düşündürür (Zülfe, 2011, s. 13-14). Sâmî, bir başka ifadeyle şiiirin güzellik ve tazelik vasıflarını taşımasında anlamın dokunaklı, kelimelerinin ise parlak olmasını gerekli görür.

Devrinde re'îs-i şâ'irânlık görevi de yapmış olan Seyyid Vehbî, şiiirlerinin yakıcı olduğunu "eş'âr-ı şerer-bâr" terkiibiyle anlatır. O, kıvılcımlar saçan şiiirleri sayesinde diğer şairlerin kalplerini kıskançlık ateşinin yandığı yere çevirmiştir. Vehbî'nin bu açıklamalarına bakılarak sûz-nâk şiiirler yazmayı her şairin istediği ancak yazmanın ne kadar zor olduğu da anlaşılmaktadır:

Vehbî yine eş'âr-ı şerer-bâr ile itdün
Âteş-gede-i reşk kulûb-ı şu'arâyı (Seyyid Vehbî, G.262/6)²²

Vehbî, aşağıdaki beytinde, Sâmî'nin ifadelerinde de görüldüğü gibi, şiiirinin hem yakıcı hem de âb-dâr olduğunu belirtir. Şair, bu iki vasfın bir arada olmasını ise sihir ve mucize kavramları üzerinden açıklamaktadır. Ona göre, sözleri hem yakıcı/dokunaklı hem de tazelik içeren şiiirler yazmak sıradan bir durum değildir, bilakis başarılması güç bir durumdur:

Böyle pür-sûz iken elfâzı bu nazmun Vehbî
Âb-dâr olması ya sihr ya i'câz gibi (Seyyid Vehbî, G. 242/7)

Esrâr Dede, şiiirlerindeki yakıcı özelliğın, Hz. Mevlana'dan gelen feyzin verdiği şevk şarabının tesiriyle olduğunu belirtirken manevî bir feyizle söylenmiş şiiirlerin sûz-nâk olacağına işaret eder:

Feyz-i Monlây ile Esrâr'a verip bâde-i şevk
Lebime ey gazel-i şu'le-beyân hoş geldin (Esrâr Dede, G.156/10)²³

Şevk şarabının tesiriyle söylediği şiiirler öylesine ateşli, öylesine dokunaklıdır ki dert ehli olanlar yanıp yakılmanın nasıl bir şey olduğunu onun şiiirlerinden talim ederler:

Ehl-i derde bu âteşin gazelim
Cümle sûz u güdâz eder talîm (Esrâr Dede, G.179/9)

Şeyh Gâlip ise aşağıdaki beytinde şiiirin hangi durumda sûz-nâk bir hâl kazanacağını anlatır. Ona göre, bir yakut bahçesi nasıl ki semenderlerin yaşayacağı bir yer olamazsa yani semenderler oraya gelmezse mânâ kuşları da yakıcılıktan uzak şiiirlere gelip konmayacaktır. Bir başka ifadeyle yakıcılıktan uzak şiiirlerde derin anlamlar oluşturmak mümkün değildir:

Nazm-ı bî-sûzişe murgân-ı ma'ânî konmaz

²¹ Bkz. Kutlar, F. S. (2004). *Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Divanı*. Ankara.

²² Bkz. Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²³ Bkz. Horata, O. (1998). *Esrâr Dede Hayatı, Eserleri, Şiiir Dünyası ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gülşen olsun mu semenderlere bâg-ı yâkût (Şeyh Gâlip, G.24/10)²⁴

Haluk İpekten (2012, s. 100), bu beytin açıklaması ile ilgili şunları söyler: “Söylentiye göre semender, uzun kuyruklu kertenkele cinsinden bir hayvan veya Hindistan’da yaşayan bir kuştur. Ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölmüş. Beyitte yakut, kırmızı rengiyle gül bahçesine benzetilmiştir. Gül bahçesi kırmızı renktedir ama ateş değildir. Bu yüzden semender burada yaşayamaz, ölür.”

Gâlip bir başka beytinde ise “Sözlerim hep ateşlidir, kalemim ise benimle aynı dili konuşur, âdeta gönlümün tercümanıdır.” diyerek gönlünde ateşin olması hâlinde şiirlerin de yakıcılık kazanacağını belirtir:

Gâlib sözüm âteşindir hep
Hâmem bana hem-zebân-ı dildir (Şeyh Gâlip, G.101/7)

Gâlip, meşhur *Hüsn ü Aşk*’ında yanma yakılmayı, dert sahibi olmayı şairliğin özellikleri arasında sayar. Ona göre kişinin çektiği dertler, başına gelen bela ve musibetler şairin yardımcılarıdır. O, bu sayede ancak yakıcı, dokunaklı şiirler yazabilir:

Şâ’irlige sûz ü derd lâzım
Endûh u belâ olur mülâzım (Şeyh Gâlip, HA-776)²⁵

Yenişehirli Avnî, şiirlerinin yakıcı olduğunu söylemekle birlikte bunun nedeni olarak diğer şairlerden daha farklı bir düşünce dünyasına sahip olmasını gösterir. Şairin düşünce dünyası ateş timsali olduğundan şiirleri de yakıcı bir özellik göstermektedir:

N’ola sûzişli olsa Avniyâ timsâl-i eş’ârım
Benim âyîne-i endişemin timsâli âteşdir (Yenişehirli Avnî, G.121/7)²⁶

Osman Nevres’in de şiirlerinde öylesine bir yakıcı etki vardır ki dinleyenlerin gönlüne âdeta bir sıcaklık salmıştır, hatta onun şiirlerini dinleyenler şairin ağzını ateş kaynağı/mecusîlerin tapınağı zannederler. Nevres, bu ifadeleriyle suz-nâk şiirin okuyucu üzerindeki etkisine dikkat çeker:

Saldı ol denli dil-i halka harâret sühanım
Ki sözüm gûş eden âteş-gede sandı dehenim (Osman Nevres, G.192/1)²⁷

Nevres, bir beytinde “Sînemi yakıcı ateşle yandırayım, elem dolu gönlümü şiirim alevleriyle dağlayayım.” diyerek şiirlerindeki yakıcılığa ve onun kaynağına işaret eder:

Sînemi yandırayım âteş-i sûzânım ile
Dağlayıp şu’le-i şî’rimle dil-i pür-elemi (Osman Nevres, TB.1/I/4)

Leylâ Hanım, aşağıdaki beytinde sûz-nâk şiirlerinin meşhur şair sahabe Hassan bin Sâbit tarafından güzel bulunduğunu, ancak kendi döneminde testi kırıntısı kadar değer görmediğini üzülenek belirtir. Şair, burada hem dönemine dair poetik bir eleştiri yöneltir hem de yakıcı şiirlerin, şiirin kıymetini bilenler tarafından takdir edileceğini vurgular:

Bilmedi kimse hazef-pâre kadar kıymetimi
Şî’r-i pür-sûzıma tahsîn ider iken Hassân (Leylâ Hanım, K.5/30)²⁸

²⁴ Bkz. Okçu, N. (2011). *Şeyh Galib Divanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

²⁵ Bkz. Doğan, M. N. (2008). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

²⁶ Bkz. Özgül, M. K. (2015). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler: 1 Yenişehirli Avni Bey*. (ed. İnci Enginün). İstanbul: Dergâh Yayınları.

²⁷ Bkz. Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres, Osman Nevres Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 17.10.2023].

Leylâ Hanım, *Divan'*ında yer alan 39 numaralı gazeline "Gazel-i Sûz-nâk" başlığını atmıştır. Tam metnini aşağıda verdiğimiz gazelin muhtevasına bakıldığında şair, Cenâb-ı Hakk'a seslenip dünyada gün görmediğini, sıkıntılar çektiğini, Allah'ın kendini mutlu edip, bağışlamasını istediğini dile getirir. Sonrasında babası Hâmid Efendi'nin vefatı sebebiyle üzgün olduğunu, ahirette babasının bağışlanmasını ve onunla birlikte olmayı arzu ettiğini ifade eder. Bu gazelden de anlaşılacağı üzere gönül derdini, yürek sızısını anlatan şiirler Leylâ Hanım'ın nezdinde sûz-nâk nitelik taşımaktadır:

Gazel-i Sûz-nâk

1. Bir kerre felek eylemedi gönlümü mesrûr
Sen eyle İlahî dil-i vîrânemi ma'mûr
2. Çekdirme bu renc ü miheni rûz-ı cezâda
İtmezsın efendim bilürüm 'afvını mestûr
3. Yâ Rab buna tâkat mı gelür sine pür-âteş
Kim bâr-ı elem çekmedeyim cism ise rencûr
4. Bir yâreyi kim sen açasın kudret elinle
Ol yâreye merhem mi olur merhem-i kâfûr
5. Geydi pederim âh ki bir câme-i esfid
'Aynımda degil şimdi benim ferve-i semmûr
6. Nûr-ı fer-i çeşmimden ayırdı felek eyvâh
Mahşer günü bârî beni sen eyleme mehcûr
7. Kıl Hâmid'ini nûr-ı cemâlinle safâ-yâb
Vechinden anın eyleme Leylâ kulunu dûr

Sonuç

Bu çalışma kapsamında taranan tezkire-i şu'arâlar ve *Divan'*larda sûz-nâk terimi çoğunlukla şiirin bir sıfatı/özelliği olarak, kimi zaman da "edâ, ma'nâ" gibi diğer bazı poetik unsurları niteleyecek şekilde kullanıldığı görülmüştür. Tezkire yazarları ve şairler, şiirin sûz-nâk olduğunu belirttikleri ibarelerde çoğu şiirin sıfatı olarak kullanılan "âb-dâr, âşıkane, derd-nâk, dil-pezir, garrâ, hâlet-bahş, pür-hâlet, münakkah, latîf, nefîs, pâk, pâk-ender-pâk, selîs, şûh" vb. kelime ve terkiplere de yer vermişler; sûz-nâk anlamını desteklemek bu terkipte birlikte "âteş, âteşîn, âteş-te'sîr, sûz, sûziş, sûzân, sûz u güdâz, sûz u şûr, şerer, şerer-bâr, şu'le, pür-sûz, dil-efrûz, nâr, germ, germiyyet, tâb, tâb-nâk, köyünmek, odlara yanmak, hararet vermek, hararet salmak, kül olmak" vb. ifadeleri de kullanmışlardır.

Şairlerin ve tezkire yazarlarının sûz-nâk şiir bağlamında yaptıkları tespit ve değerlendirmelerin bir kısmında şiirin sadece bu vasıfta olduğu söylenmiş, bir kısmında ise bu tarz şiirlerle ilgili çok önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalara bakıldığında "Gönüldeki aşkı, aşk ateşini, gönülleri aşkla yanmış âşıkların dertlerini, sıkıntılarını, âh'larını anlatan; âşıkane üslupla söylenen; sevgiliyi ve onun ateş gibi, güneş gibi yakıcı özellikteki güzellik unsurlarını anlatan; şevkle söylenen; ayrılık ve hasreti

²⁸ Bkz. Arslan, M. (2018). *Leylâ Hanım, Leylâ Hanım Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 10.10.2023].

anlatan; dertlilerini dertleri, âşıkların aşklarını artıran; acı ve ıstırap çekenlerin gönüllerindeki sızıyı anlatan; manevî bir feyizle söylenen; dinleyen ve okuyanların ciğerlerini ve gönüllerini yakan, onları hâlden hâle sokan" şiirlerin sûz-nâk şiirler olacağı özellikle vurgulanmıştır. Buna göre sûz-nâk terkinin "yakan, yakıcı" vb. sözlük anlamlarına tezkire ve divanlardaki kullanımlarından hareketle "aşk, dert, keder, elem vb. şahsî duyguları içli bir şekilde anlatan; gönle tesir eden; duyguları harekete geçiren; duygusal, içli; içe işleyen, tesir eden, dokunaklı, etkili; coşkun, heyecanlı; zevk veren; hüznü; âşıkane" vb. anlamları da eklemek mümkün görünmektedir. Yine bu açıklamalarda sûz-nâk vasfın şiirin mânâ yönüyle ilgili olduğu, bu vasıftaki şiirlerin ancak derinlikli ve dokunaklı anlamlarının olacağı; şairin diğer şairler içerisinde sıyrılıp adının duyulmasında bu şiirlerin etkili olduğu, gönül ateşinden haberi olmayan, gönlü ölmüşlere okunmaması gerektiği; şiirin değerine değer katan bir özellik olduğu; bu özellikteki şiirlerin bestelerinin de aynı özellikte olacağı şeklinde birçok poetik hususa da değinilmiştir.

Biyografik bilgiler vermenin yanında dönemlerinin birer edebiyat eleştirmeni olan tezkire yazarlarının ve şairlerin "sûz-nâk" terkinin bir vasfı olarak kullandıkları, bu terkipten ne anladıklarına dair yaptıkları açıklamalardan hareketle elde ettiğimiz bu sonuçlara ilave olarak bu vasıfla nitelendirilen şiirlerin şekil ve muhteva olarak incelenmesiyle bu kavramın anlam alanı daha da belirgin bir hâl alacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (2000). Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve "Âb-dâr" Örneği. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2, 149-160.
- Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzî Muhammed Efendi, Riyâzü's-şu'ara (Tezkiretü's-şu'ara)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 10/11/2023]
- Arslan, M. (2018). *Leylâ Hanım, Leylâ Hanım Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 10.10.2023]
- Bayram, Y. (2018). *Adlî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.10.2023].
- Bilkan, A. F. (1986). Divan Edebiyatında Tenkit. *Millî Kültür*, 54, 11.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 10.11.2023].
- Çavuş, M. F. (2019). *15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniv.
- Çavuşoğlu, M. (2023). *Taşlıcalı Yahyâ Bey, Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118586,taslicali-yahya-bey-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.11.2023].
- Çavuşoğlu, M. ve Tanyeri, M. A. (2023). *Hayretî (Mehmed Şâh), Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 15.10.2023].
- Coşkun, M. (2007). *Klasik Türk Şiirinde Edebî Tenkit*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Çiftçi, Ö. (2017). *Fatîn Davud, Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-eş'âr)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 09.11.2023].
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dikmen, H. (1991). *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Doğan, M. N. (2008). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Erdem, S. (1994). *Âdâb-ı Zurafâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ersoylu, İ. H. (2013). *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, İ. (2018). *Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 20.11.2023].
- Horata, O. (1998). *Esrâr Dede Hayatı, Eserleri, Şiir Dünyası ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnce, A. (2018). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57124,mirza-zade-mehmed-salim-tezkiretu39s-su39arapdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 12.11.2023].
- İpekten, H. (2019). *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 20.10.2023].
- İpekten, H. vd. (2017). *Sehî Beg, Heşt Bihîşt*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 16/11/2023].
- Kahraman, B. (1995). *Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*. Doktora Tezi. C.1-2. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,nesati-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 12.10.2023].
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî, Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 13.10.2023].
- Kavruk, H. (ty). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 23.10.2023].
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî, Azmizâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22.10.2013].
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres, Osman Nevres Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76247,osman-nevres-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 17.10.2023].
- Kaya, B. A. (2019). *Necâtî Bey'in Poetikası*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.
- Kılıç, F. (2018). *Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairu-suarapdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 14.10.2023].

- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî, Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 2.11.2023].
- Kurtuluş, R. (1995). Emir Hüsrev-i Dihlevî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (C. 11, s. 135-137). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutlar, F. S. (2004). *Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Divanı*. Ankara.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Macit, M. (1997). *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okçu, N. (2011). *Şeyh Galib Divanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özder, D. (2020). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı'nda Şiir Anlayışı. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 234-280.
- Özgül, M. K. (2015). Şiirin Hazanında Gazel Dökenler: 1 Yenişehirli Avni Bey. (ed. İnci Enginün). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Solmaz, S. (2018). *Bağdatlı Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 12/11/2023].
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebi.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 10/11/2023].
- Şemseddin Sâmî. (1998). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Şu'ûrî Hasan Efendi. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî*. (Haz: Ozan Yılmaz). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şükûn, Z. (1984). *Ferheng-i Ziyâ (Farsça-Türkçe Lügat, Gencîne-i Güftâr)* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. T. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Necati Bey Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Bey Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tolasa, H. (1982). Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri. *Ege Üniv. Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. I, 15-46.
- Tolasa, H. (2002). *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topak, Z. (2020). *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.
- Tökel, D. A. (2003). Divan Edebiyatında Eleştiri. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*. 77/78/79, 14-47.
- Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divan (Tenkidli Basım)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türkyılmaz, N. (2018). Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: "Rengin". *Turkish Studies*, 13(28), 1001-1021.
- Zavotçu, G. (2017). *Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, Rızâ Tezkiresi*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56060,riza-tezkiresipdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 15/11/2023].
- Zülfe, Ö. (2011). *Şiirin İzinde Sözü'n Gölgesinde (Osmanlı Şiirinde Kelimeler, Kavramlar, Deyimler)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.